

DOI: 10.20535/2522-1078.2022.2(12).270038

УДК 007:001:070:087:061.2

Надходження до редакції: 10.12.2022

Прийняття до друку: 15.12.2022

Касянчук В. О.

*канд. наук із соц. комунікацій,
старш. викл. кафедри видавничої справи
та редагування Навчально-наукового
видавничо-поліграфічного інституту,
КПІ ім. Ігоря Сікорського, м. Київ, Україна,
valerie.kasianchuk@gmail.com*

ORCID: 0000-0003-1690-0735

Левчук О. М.

*канд. філол. наук, доц. кафедри видавничої
справи та редагування Навчально-наукового
видавничо-поліграфічного інституту,
КПІ ім. Ігоря Сікорського, м. Київ,
Україна, lomodud@gmail.com*

ORCID: 0000-0002-7595-5376

Kasianchuk V.

*PhD of Social Communications,
Senior lector of the Department of Publishing and Editing,
Publishing and Printing Institute
of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv,
Ukraine, valerie.kasianchuk@gmail.com*

ORCID: 0000-0003-1690-0735

Levchuk O.

*PhD of Philology, Associate Professor
at the Department of Publishing and Editing,
Publishing and Printing Institute of Igor Sikorsky
Kyiv Polytechnic Institute, Kyiv, Ukraine,
lomodud@gmail.com*

ORCID: 0000-0002-7595-5376

КОРЕКТНІСТЬ ТЕРМІНОЛОГІЇ У МЕДІАТЕКСТАХ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ

CORRECTNESS OF TERMINOLOGY IN MEDIA TEXTS ABOUT THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR

У статті проаналізовано процеси становлення шару термінології, пов'язаного з російсько-українською війною, як одного з аспектів професійної журналістики. Наразі бракує досліджень, що описують історичний аспект становлення відповідної термінології, а також узагальнюють і підсумовують цей процес. Було проаналізовано низку рекомендацій та глосаріїв, розроблених редакторами, журналістами, експертами громадських організацій медійного спрямування, представниками органів влади. Ці розробки описують аспекти коректного вживання лексики в текстах, що відображають процеси протистояння збройній та інформаційній агресії росії з метою правдивого висвітлення подій. Встановлено, що такі рекомендації та словники мають постійно оновлюватися, адже із подальшим розгортанням російсько-української війни потенційно з'являтимуться нові поняття. Необхідність коректного вираження термінів є атрибутом фахової журналістики,

а також запорукою соціально відповідальної позиції редакторів і журналістів перед суспільством.

Українська медіаспільнота й надалі потребує роз'яснень й актуальних рекомендацій з використання термінів, пов'язаних з російсько-українською війною. Необхідність таких дій пояснюється тим, що точність формулювань є наріжним каменем якісної та фахової журналістики. А в умовах того, що, окрім воєнних дій, Україна вже тривалий час зазнає атак росії на інформаційному й статусному полі, коректне використання термінології є запорукою соціально відповідальної позиції редакторів і журналістів перед суспільством. Перспективні наукові розвідки з цього питання вбачаємо у подальшому аналізі етичних аспектів відображення російсько-української війни у місцевих та світових медіа.

Ключові слова: термінологія, професійні стандарти, журналістська етика, редагування, російсько-українська війна, громадські організації, медіаорганізації.

The article analyzes the processes of forming a layer of terminology related to the Russian-Ukrainian war as one of the aspects of professional journalism. Currently, there is lack of researches that might describe the historical aspect of the formation of the relevant terminology, as well as summarize this process. A number of recommendations and glossaries developed by editors, journalists, experts of non-governmental media organizations, and representatives of authorities were analyzed. These papers describe aspects of the correct using of vocabulary in texts that reflect the processes of confronting russia's armed and informational aggression with the aim of truthful events coverage. It was established that such recommendations and dictionaries should be constantly updated, as new concepts appear with the further development of the Russian-Ukrainian war. The ability to correctly express terms is an attribute of professional journalism, as well as a guarantee of the socially responsible position of editors and journalists before society.

The Ukrainian media community continues to need clarifications and up-to-date recommendations on the use of terms related to the Russian-Ukrainian war. The necessity of such actions is explained by the fact that the accuracy of wording is the cornerstone of quality and professional journalism. And in the conditions of the fact that, in addition to military actions, Ukraine has been under Russian attacks for a long time in the information and status field, the correct use of terminology is a guarantee of the socially responsible position of editors and journalists in front of society. We can see promising scientific intelligence on this issue in the further analysis of the ethical aspects of the depiction of the Russian-Ukrainian war in local and world media.

Keywords: terminology, professional standards, journalism ethics, editing, Russian-Ukrainian war, public organizations, media organizations.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття характеризувалося прагненнями українського суспільства емансипуватися від впливу росії на українське інформаційне поле. З початком повномасштабного вторгнення зростає частка громадян, котрі усвідомили важливість меседжів і наративів, які обігають у національному інформаційному полі. Україна в стані війни перебуває на етапі рішучого відмежування від імперсько-радянського колоніального дискурсу, тож постає важлива проблема формування власних, позаколоніальних наративів. Передусім вибудовування нових наративів запотребоване та найяскравіше відображається у медійних матеріалах і поняттях, пов'язаних з російсько-українською війною.

Відповідно, **мета статті** — проаналізувати процеси становлення шару термінології, пов'язаного з російсько-українською війною, як одного з аспектів професійної журналістики.

Аналіз попередніх досліджень. Проблеми, з якими стикаються редактори й журналісти під час підготовки текстів про російсько-українську війну, досліджували О. Левчук (протокол погодження лексики як активний інструмент медіагігієни; базові аспекти завдань у поточній практиці редакторів ЗМК), Т. Бондаренко (мовне наповнення матеріалів та використання коректної термінології), Л. Чернявська (соціальна відповідальність медіа в умовах російсько-української війни), Н. Лебідь та Н. Романюк (новації медіамови в умовах війни), Т. Вільчинська та О. Вільчинський (поняття переселеної особи в медіатексті) та інші.

Однак наразі бракує досліджень, що описують історичний аспект становлення відповідної термінології (за винятком студій мови советського тоталітаризму Л. Масенко [9] та І. Ренчки [16]), а також узагальнюють і підсумовують цей процес. Необхідність такої наукової розробки пов'язана з тим, що, порівняно з 2014 р., у 2022 р. російсько-українська війна вийшла за межі територій двох країн і набирає глобального інформаційного масштабу, тож з'являються нові поняття, які потребують унормування.

Під час дослідження було застосовано метод компаративного аналізу — пошук спільних та відмінних ознак у рекомендаціях й словниках, а також визначення ступеня розвитку понять, пов'язаних з російсько-українською війною. Також був застосований порівняльно-історичний метод з метою виокремлення й порівняння різних етапів розвитку цього питання в українському медіасередовищі.

Результати дослідження. У 2022 р., з початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну по всій ширині їх спільного кордону, вибухово зросла кількість матеріалів, пов'язаних з російсько-українською війною. Однак більшість концептів, які намагається й досі нав'язувати українцям та закордонним оглядачам російська пропаганда, з'явилися і циркулюють у національному інформпросторі ще з часу окупування росією АР Крим, частин Донецької та Луганської областей. Наприклад, у медіаматеріалах загальнонаціональних громадсько-політичних онлайн-видань конструкт Донецька народна республіка вперше фіксуємо 12.04.2014 «Приїжджі загарбники в Краматорську назвалися «народним ополченням» [12] та 16.04.2014 р. — «В Новоазовске и Красноармейске над горсоветами подняли флаги ДНР» [3].

Відтоді редактори, журналісти, громадські діячі та громадські організації, які вбачають свою місію у розвитку й становленні медіа в Україні, не припиняють обговорювати й створювати рекомендації та словники із коректного вживання лексики в текстах, що відображають процеси протистояння збройній та інформаційній агресії росії.

Одним із перших матеріалів 2014 р., що розкривали цю тему, стала стаття І. Куляса для онлайн-видання «Детектор медіа». Він звернув увагу на «певні особливості в застосуванні окремих оцінювальних визначень часто вживаних понять» [7], зокрема йшлося про використання термінів окупанти, терористи, окупаційно-терористичні війська, бойовики, найманці, сепаратисти, невизнана влада.

У Рекомендаціях, підготовлених низкою медійних організацій (MediaLaw, Телекритика, Інститут масової інформації, Інтерньюз-Україна) також йшлося про доцільне вживання нових на той момент понять — терористи, самооборона, сепаратисти. Було підкреслено недоречність і явну шкідливість вживання у медіаматеріалах термінів на кшталт народний мер, народний губернатор через те, що вони «були розроблені російськими пропагандистами з метою створення видимості легітимності неправомірних дій осіб, які не мають жодних повноважень подібні дії вчиняти» [15].

З активізацією бойових дій у 2014 р. виникає потреба пояснення широкій аудиторії України відповідної військової термінології. Так, опублікований у 2018 р. посібник «Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації» містить терміни міжнародного гуманітарного права — агресія, комбатанти, воєнні злочини тощо [2]. При цьому українські медійники відчували й подекуди визнали недостатність

відповідних роз'яснень, про що зауважує Т. Бондаренко: «У період гібридної війни, що переживає нині Україна, журналісти відчули брак знань <...> про мовне наповнення матеріалів, добір коректних лексем для відображення жорстоких реалій» [1].

Й справді, процес пошуку коректних лексем був дискусійним питанням. Адже, як стверджують експерти Інституту масової інформації, «залежно від того, які означення використовує журналіст, інформаційна стратегія може переходити від журналістики миру до журналістики війни і навпаки» [5, с. 99], а українська медійна спільнота не випрацювала й почасти не має досі спільного погляду на це питання.

Так, у матеріалах про російсько-українську війну експерти Інституту масової інформації пропонували уникати мови ворожнечі й закликали використовувати точну термінологію в назвах усіх учасників конфлікту. Таку позицію підтримували редактори й журналісти, наприклад, О. Довженко. А журналіст О. Мацука, зокрема, наголошував: «окупована територія — це не “так звана ДНР” — це окупована територія або ОРДО (окремі райони Донецької області) і ОРЛЮ (окремі райони Луганської області) <...> Люди не бачать лапки в теленовинах і не чують їх» [5, с. 100].

Обґрунтування такої позиції, на нашу думку, є правильним у контексті дотримання професійних стандартів — адже передусім редактори й журналісти мають виступати об'єктивними спостерігачами, якісними медіафільтрами й доносити точну та неупереджену інформацію до аудиторії. А «діяльність сучасних редакторів у межах будь-яких медіаплатформ повинна відбуватися передовсім на засадах соціальної та громадянської відповідальності» [8]. Паралельно постає вимога «окультурювати» воєнний та військовий дискурси, спрямована до потреби уникнути надлишкової травматизації аудиторій медіа [11].

Те, що коректна термінологія є атрибутом якісної журналістики, свідчить і діяльність українського суспільного мовника. У 2020 р. затверджено Редакційні засади інформаційного мовлення ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». Вони регулюють особливості мови, термінологію під час висвітлення сепаратизму, бойових дій, окупації та терористичних актів до своїх [13].

Якщо рекомендації 2014-2018 років більшою мірою стосувалися тем, пов'язаних з анексованими територіями та процесами, які на них відбуваються, то з посиленням російської пропаганди та масованою дискредитацією України з боку рф у міжнародному інфопросторі перелік

термінологічних концептів дедалі розширюється. Так, у 2021 році Апарат Ради національної безпеки та оборони України й Центр протидії дезінформації розробили спеціальний глосарій — перелік назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано для використання органами державної влади та місцевого самоврядування, дипломатичними представництвами України, медіа, організаціями громадського сектору у зв'язку з тимчасовою окупацією російською федерацією АР Крим, міста Севастополя та окремих районів Донецької і Луганської областей [4]. У глосарії подано також кліше, що їх використовує російська пропаганда, та варіанти їх коректної заміни, які рекомендується використовувати в українському й міжнародному інформаційному просторі.

Глосарій містить п'ять розділів:

1. Загальна термінологія.
2. Тимчасово окуповані АР Крим та м. Севастополь.
3. АТО / ООС в ОРДЛО.
4. Термінологія, пов'язана з пропагандою та політикою історичної пам'яті.
5. Термінологія щодо іноземних країн.

Слід зауважити, що термінологія, пов'язана з пропагандою та політикою історичної пам'яті, яку намагалася нав'язати українцям російська пропаганда, курсувала в національному інфорпросторі задовго до часу окуповування територій України росією. Та саме збройний конфлікт «підсвітив» це питання, тому можемо стверджувати, що цей прошарок понять також актуалізувався, адже став історично призвідною частиною термінології російсько-української війни. Також важливо відзначити, що в цих Рекомендаціях, на відміну від попередніх, з'являється конкретизована термінологія щодо іноземних країн, зокрема, окупованих росією територій Абхазії, Грузії — Республіка Абхазія, Південна Осетія, також вказано на некоректність використання «за звичкою» колоніального концепту Прибалтика замість збірної назви країни Балтії, маючи на увазі Литву, Латвію і Естонію.

З початком повномасштабного вторгнення рф в Україну у 2022 році перелік необхідних для унормування понять не тільки розширився, а й набув масової універсалізації. Якщо доти для багатьох медіа в Європі та світі тема анексії частин України не була провідною, то з 24 лютого 2022 р. ситуація змінилася докорінно й журналісти таких видань мусили чимшвидше опанувати військову термінологію, щоб у режимі реального часу доносити інформацію про загрозу (ядерну, хімічну, біологічну etc)

своїй масовій аудиторії. Це підтверджує актуальне опитування Комісії з журналістської етики. У 61% опитаних медійників виникають або частково виникають складнощі з воєнною термінологією, для 37% опитаних складнощів взагалі не виникає, 2% — інше [10]. При цьому у медійників зазвичай постає питання про семантичну та юридичну коректність термінології, наприклад, «різницю між бомбардуванням і обстрілами, між переселенцями та біженцями, між воєнним і військовим злочином» [10].

У 2022 р. українське медіасередовище якісно змінилося у кращий бік. Для багатьох видань обов'язковими стали професійні стандарти, потреба «вибирати слова» спричинилася до саморегулювання галузі, зокрема за допомогою громадських організацій. Авторитетними й потужними учасниками медійного ринку стали Комісія з журналістської етики, Інститут масової інформації, Незалежна медійна рада, Інтерньюз-Україна, «Детектор медіа», Академія української преси тощо. Тож після повномасштабного вторгнення саме ці організації неформально узяли на себе обов'язок з оперативного реагування на виклики, які постали перед українськими редакторами й журналістами. Так, Комісія з журналістської етики підготувала рекомендації з використання «словника воєнного часу» [14]. Зважаючи на екзистенційний характер цього конфлікту, експерти організації там підкреслюють, що «в умовах війни ключового значення набуває вибір лексики та правильне використання термінів», «рекомендації допоможуть колегам правдиво висвітлювати події і водночас — роз'яснювати аудиторії те, що стоїть за рядками офіційних зведень та заяв» [14]. Словник містив пояснення нових реалій та особливостей нового етапу війни: війна — збройна агресія — вторгнення, воєнний — військовий, окупанти — загарбники — терористи, бойові дії — воєнні дії, бомбардування — обстріл — авіанальот, крадіжка — мародерство — трофеї, злочини проти людяності — злочини проти людства.

Тлумачення нових понять з'явилися й у спільних рекомендаціях Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки з Інститутом масової інформації. Порівняно з попередніми рекомендаціями в них заявляються конвенціональні назви чеченці, мокшани, президент Білорусії, президент Сирії [6].

Висновки. Українська медіаспільнота й надалі потребує роз'яснень й актуальних рекомендацій з використання термінів, пов'язаних з російсько-українською війною. Показовою є діяльність саме експертних

медійних організацій, які намагаються оперативно вдовольняти запити медійників. Такі глосарії мають постійно оновлюватися й доповнюватися, адже із подальшим розгортанням російсько-української війни потенційно з'являтимуться нові поняття, які потребуватимуть коректного вираження. Необхідність таких дій пояснюється тим, що точність формулювань є наріжним каменем якісної та фахової журналістики. А в умовах того, що, окрім воєнних дій, Україна вже тривалий час зазнає атак росії на інформаційному й статусному полі, коректне використання термінології є запорукою соціально відповідальної позиції редакторів і журналістів перед суспільством. Перспективні наукові розвідки з цього питання вбачаємо у подальшому аналізі етичних аспектів відображення російсько-української війни у місцевих та світових медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бондаренко Т. Післясмак мови війни: соціолінгвістичний вимір. Мова. Суспільство. Журналістика: зб. матеріалів XXII міжнар. наук.-практ. конференції з проблем функціонування і розвитку української мови «Мова. Суспільство. Журналістика» (Київ, 8 квітня 2016). Київ : Видавець Паливода А. В., 2016. С. 15-21. URL: https://labs.journ.knu.ua/mova/wp-content/uploads/2016/03/Збірник_2016.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
2. Буроменський М. та ін. Журналістика в умовах конфлікту: передовий досвід та рекомендації: посібн. рекомендацій для працівників ЗМІ // Буроменський М., Штурхецький С., Білз Е., Бетц М., Шюпп К., Казанжи З. Київ : «Компанія ВАІТЕ», 2016. 118 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/3/254531.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
3. В Новоазовске и Красноармейске над горсоветами подняли флаги ДНР. Ліга.Новини: вебсайт. URL: https://news.liga.net/politics/news/v_novoazovske_i_krasnoarmeyske_nad_gorsovetami_podnyali_flagi_dnr (дата звернення: 01.12.2022).
4. Глосарій, який рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією АР Крим, м. Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей. Рада національної безпеки і оборони України: вебсайт. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/ГЛОСАРІЙ.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).

5. Голуб О. П. Медіакомпас: путівник професійного журналіста: Київ: ТОВ “Софія-А”, 2016. 184 с. URL: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Mediakompas.pdf> (дата звернення: 01.12.2022).
6. 6. Коректна термінологія щодо війни для журналістів — рекомендації. Інститут масової комунікації: вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/news/korektna-terminologiya-pro-vijnu-dlya-zhurnalistiv-rekomendatsiyi-i44428> (дата звернення: 01.12.2022).
7. Куляс І. Стандарти й етика журналістики в умовах неоголошеної війни. Media Sapience: вебсайт. URL : <https://ms.detector.media/profstandarti/post/11691/2014-10-30-standarty-y-etyka-zhurnalistyky-v-umovakh-neogoloshenoj-vijny/> (дата звернення: 01.12.2022).
8. Левчук О. Актуальна прагматика редагування в медіа: Базові аспекти завдань // Технологія і техніка друкарства. 2017. № 3(57). URL : https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22638/1/07_levchuk_om_topical_pragmatic.pdf (дата звернення: 01.12.2022).
9. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ : Кліо, 2017. 240 с.
10. «Нові виклики, з якими ми не стикались»: у 58% опитаних журналістів повністю або частково виникають складнощі у висвітленні війни», — дослідження КЖЕ. Комісія з журналістської етики: вебсайт. URL : <https://cje.org.ua/statements/novi-vyklyky-z-iakumu-my-ne-stykalys-u-58-opytanykh-zhurnalistiv-povnistiu-abo-chastkovo-vynykaiut-skladnoshchi-u-vysvitlenni-vijny-doslidzhennia-kzhe/> (дата звернення: 01.12.2022).
11. Покальчук О. Не допомагайте горю поширюватись. IDPO.org.ua : сайт Інституту демократії ім. Пилипа Орлика. 2022. 28 липня. URL : <https://idpo.org.ua/articles/4718-ne-dopomagajte-goryu-poshiryuvatis.html> (дата звернення: 20.11.2022)
12. Приїжджі загарбники в Краматорську назвалися «народним ополченням». Українська правда: вебсайт. URL : <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/12/7022227/> (дата звернення: 01.12.2022).
13. Редакційні засади інформаційного мовлення ПАТ «Національна суспільна телерадіокомпанія України». Суспільне мовлення: вебсайт. URL : https://corp.suspilne.media/media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_«NSTU».pdf (дата звернення: 01.12.2022).

14. Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо словника воєнного часу (оновлено). Комісія з журналістської етики: вебсайт. URL : https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistskoi-etyky-shchodo-slovnyka-voiennoho-chasu/?fbclid=IwAR2kgbdpdW_EO36c8v5-OgolPrlSYOeeMVnsHN37s8qDx_MjoV5Lp2LJ7LU (дата звернення: 01.12.2022).
15. Рекомендації щодо використання деяких термінів в умовах протистояння України інформаційній пропаганді з боку Росії. Media Sapience: вебсайт. URL : <https://ms.detector.media/profstandarti/post/821/2014-05-14-rekomendatsii-shchodovukorystannya-deyakykh-terminiv-v-umovakh-protystoyannya-ukrainy-informatsiyniy-propagandi-z-boku-rosii/> (дата звернення: 01.12.2022).
16. Ренчка І. Лексикон тоталітаризму. Київ : Кліо, 2018. 232 с.
17. Чернявська Л. Соціальна відповідальність медіа в умовах російсько-української війни // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2022. № 3 (51). С. 59-65.

REFERENCES

1. Bondarenko, T. (2016). Pislyasmak movy viyny: sotsiolinhvistychnyy vymir [Aftertaste of the language of war: sociolinguistic dimension]. *Mova. Suspil'stvo. Zhurnalistyka: zb. materialiv XXII mizhnar. nauk.-prakt. konferentsiyi z problem funktsionuvannya i rozvytku ukrayins'koyi movy «Mova. Suspil'stvo. Zhurnalistyka»* (Kyiv, 8 kvitnya 2016). Kyiv : Vydavets' Palyvoda A. V.. P. 15-21. Retrieved 01 December 2022 from: https://labs.journ.knu.ua/mova/wp-content/uploads/2016/03/Збірник_2016.pdf
2. Buromen'skyu, M. . (2016). Zhurnalistyka v umovakh konfliktu: peredovyy dosvid ta rekomendatsiyi [Journalism in conflict conditions: best practices and recommendations]: posibn. rekomendatsiy dlya pratsivnykiv ZMI. Kyiv: «Kompaniya VAITE». 118 p. Retrieved 01 December 2022 from: <https://www.osce.org/files/f/documents/9/3/254531.pdf>
3. Novoazovske, V. & all. (2002). Krasnoarmeyske nad horsovetamy podnyaly flahy DNR [DNR flags were raised above the city councils in Novoazovsk and Krasnoarmeysk]. Liha.Novyny: website. Retrieved

- 01 December 2022 from: https://news.liga.net/politics/news/v_novoazovske_i_krasnoarmeyske_nad_gorsovetaimi_podnyali_flagi_dnr
4. Hlosariy, yakyy rekomendovano vykorystovuvaty u zv'yazku z tymchasovoyu okupatsiyeyu Rosiys'koyu Federatsiyeyu AR Krym, m. Sevastopol' i okremykh rayoniv Donets'koyi ta Luhans'koyi oblastey [Glossary, which is recommended to be used in connection with the temporary occupation by the Russian Federation of Crimea, the city of Sevastopol, and certain areas of the Donetsk and Luhansk regions]. Rada natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny: website. Retrieved 01 December 2022 from: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/GJOCAPIJ.pdf>
 5. Golub, O. P. (2016). Mediakompas: putivnyk profesiynoho zhurnalista [Mediakompas: a professional journalist's guide]: Kyiv: Sofia-A LLC 184 p. Retrieved 01 December 2022 from: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/Mediakompas.pdf>
 6. Korektna terminolohiya shchodo viyny dlya zhurnalistiv — rekomendatsiyi [Correct war terminology for journalists — recommendations]. Institute of Mass Communication: website. Retrieved 01 December 2022 from: <https://imi.org.ua/news/korektna-terminologiya-pro-vijnu-dlya-zhurnalistiv-rekomendatsiyi-i44428>
 7. Kulyas, I. (2022). Standarty y etyka zhurnalistyky v umovakh neoholoshenoyi viyny [Standards and ethics of journalism in conditions of undeclared war]. Media Sapience: website. Retrieved 01 December 2022 from: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/11691/2014-10-30-standarty-y-etyka-zhurnalityky-v-umovakh-neogoloshenoi-viyny/>
 8. Levchuk, O. (2017). Aktual'na prahmatyka redahuvannya v media: Bazovi aspekty zavdan' [Actual pragmatics of editing in the media: basic aspects of tasks]. Tekhnolohiya i tekhnika drukarstva. No. 3(57). Retrieved 01 December 2022 from: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/22638/1/07_levchuk_om_topical_pragmatic.pdf
 9. Masenko, L. (2017). Mova radyans'koho totalitaryzmu [The language of Soviet totalitarianism]. Kyiv: Clío, 240 p.
 10. «Novi vyklyky, z yakymy my ne stykalys'»: u 58% opytanykh zhurnalistiv povnistyu abo chastkovo vynykayut' skladnoshchi u vysvitlenni viyny», — doslidzhennya KZHE [«New challenges that we have not encountered»: 58% of the surveyed journalists have difficulties in covering the war completely or partially", — a study by KJHE]. Komisiya z zhurnalist's'koyi etyky: website. Retrieved 01

- December 2022 from: <https://cje.org.ua/statements/novi-vyklyky-z-iaiky-my-ne-stykalys-u-58-opytanykh-zhurnalistiv-povnistiu-abo-chastkovo-vynykaiut-skladnoshchi-u-vysvitlenni-viyny-doslidzhennia-kzhe/>
11. Pokalchuk, O. (2022). Ne dopomahayte horyu poshyryuvatys' [Do not help grief spread]. IDPO.org.ua : sayt Instytutu demokratiyi im. Pylypa Orlyka. Retrieved 01 December 2022 from: <https://idpo.org.ua/articles/4718-ne-dopomagajte-goryu-poshiryuvatis.html>
 12. Pryyizhdzhi zaharbnyky v Kramators'ku nazvalysya «narodnym opolchennyam» [The invaders who came to Kramatorsk called themselves "people's militia"]. Ukrayins'ka pravda: website. Retrieved 01 December 2022 from: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/04/12/7022227/>
 13. Redaktsiyni zasady informatsiynoho movlennya PAT «Natsional'na suspil'na teleradiokompaniya Ukrayiny» [Editorial principles of information broadcasting of "National Public Television and Radio Company of Ukraine"]. Suspil'ne movlennya: website. Retrieved 01 December 2022 from: https://corp.suspilne.media/media/documents/protokoli-pravlinnya/redaktsiini_zasady_informatsiinoho_movlennia_PAT_«NSTU».pdf
 14. Rekomendatsiyi Komisiyi z zhurnalist's'koyi etyky shchodo slovnyka voyennoho chasu (onovleno) [Recommendations of the Journalistic Ethics Commission on the Wartime Dictionary (updated)]. Komisiya z zhurnalist's'koyi etyky: website. Retrieved 01 December 2022 from: https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-komisii-z-zhurnalistiskoi-etyky-shchodo-slovnyka-voiennoho-chasu/?fbclid=IwAR2kgbdpdW_EO36c8v5-OgolPrlSYOeeMVnsHN37s8qDx_MjoV5Lp2LJ7LU
 15. Rekomendatsiyi shchodo vykorystannya deyakykh terminiv v umovakh protystoyannya Ukrainy informatsiyniy propahandi z boku Rosiyi [Recommendations regarding the use of some terms in the context of Ukraine's opposition to informational propaganda from Russia]. Media Sapience: website. Retrieved 01 December 2022 from: <https://ms.detector.media/profstandarti/post/821/2014-05-14-rekomendatsii-shchodo-vykorystannya-deyakykh-terminiv-v-umovakh-protystoyannya-ukrainy-informatsiyniy-propagandi-z-boku-rosii/>

16. Renchka, I. (2018). *Leksykon totalitaryzmu* [Lexicon of totalitarianism]. Kyiv: Clio. 232 p.
17. Chernyavska, L. (2022). *Sotsial'na vidpovidal'nist' media v umovakh rosiys'ko-ukrayins'koyi viyny* [Social responsibility of the media in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Sotsial'ni komunikatsiyi*. Vol. 3 (51). Pp. 59-65.